

تبیین الگوهای زیبایی‌شناسی به‌کار رفته در طرح نماهای ساختمان‌های شاخص

اداری شهر تهران در سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۰

چکیده

موضوع نما و مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی به‌علت رابطه تنگاتنگ طراحی معماری با ادراک مخاطبان، واجد ابعاد گسترده و پراهمیتی است و به‌عنوان محرکی برای شناخت سلیقه مردم از مؤلفه‌های بصری معماری شناخته می‌شود. هدف این پژوهش تبیین الگوهای زیبایی‌شناسی به‌کار رفته در طرح نماهای ساختمان‌های شاخص اداری شهر تهران بین سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۰ است. نوآوری پژوهش در پرکردن خلأ موجود در زمینه شناسایی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی نماهای بناهای اداری و نیز تحولات پیش‌آمده در نماهای معماری اداری در یک دوره زمانی ۵۰ ساله می‌باشد. روش تحقیق این پژوهش از لحاظ هدف، از نوع کاربردی و توسعه‌ای و روش انجام پژوهش، توصیفی تحلیلی است و ب اساس ماهیت داده‌ها از نوع کمی-کیفی است. نمونه‌های این پژوهش براساس ۹ ساختمان اداری پیش از انقلاب و ۱۰ ساختمان اداری پس از انقلاب انتخاب شده‌اند. نماها براساس سه بُعد فرهنگی، اقتصادی و فناوری مورد تحلیل محتوای کیفی قرار گرفتند. همچنین معیارهای ابعاد کمی، کیفی شناسایی شدند و براساس مصاحبه نیمه‌ساختاریافته مورد سنجش قرار گرفتند. نتایج نشان‌دهنده آن است که متغیر بُعد فرهنگی با $(\text{Beta}=0/329)$ با ضریب معنی‌داری $(\text{sig}=0/036)$ قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده مقوله زیبایی‌شناختی ابنیه‌ها می‌باشد و متغیر بُعد اقتصادی $(\text{Beta}=0/271)$ با ضریب معنی‌داری $(\text{sig}=0/000)$ و در رتبه دوم، قدرت پیش‌بینی را در مدل دارا است و در رتبه سوم، متغیر بُعد فناوری $(\text{Beta}=0/149)$ با ضریب معنی‌داری $(\text{sig}=0/000)$ می‌باشد.

اهداف پژوهش:

۱. تبیین الگوهای زیبایی‌شناختی نما در بناهای شاخص اداری تهران از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۰.

۲. شناخت اهمیت ابعاد فرهنگی، اقتصادی و فناوری در زیبایی‌شناسی بناهای شاخص اداری تهران.

سؤالات پژوهش:

۱. الگوهای زیبایی‌شناختی نما در بناهای شاخص اداری تهران از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۰ چگونه می‌توان تبیین کرد؟

۲. ابعاد فرهنگی، اقتصادی و فناوری چه نقشی در زیبایی‌شناسی بناهای شاخص اداری تهران داشته‌اند؟

کلیدواژه‌ها: زیبایی‌شناسی نما، بناهای شاخص اداری تهران، بعد فرهنگی، بعد فناوری، بعد اقتصادی.

از آنجایی که نما یکی از مؤثرترین عناصر بر کیفیت بصری بنا و در نتیجه هویت فضاهای شهری است، در میان دیگر عناصر منظر شهری، تأثیرپذیرترین عنصر از تصمیمات طراحان می‌باشد؛ از این رو نمای ساختمان‌ها و جداره‌های بناهای شاخص اداری از جمله عناصر محیطی تأثیرگذار در زمینه ارتقای کیفیت‌های بصری زیبایی‌شناسی در ساختار بصری شهر محسوب می‌شوند. بررسی معماری معاصر ایران حکایت از مسیری صعب و دشوار می‌نماید و معماری را بر آن می‌دارد تا در میانه سنت و مدرنیسم راهی برای خود پیدا کند. باتوجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی هر دوره، معماری معاصر ایران به یکی از این دوسو گرایش یافته و گاه حیران و سرگردان از انتخاب باز می‌ماند. شناخت و تبیین مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی نما به منظور آسیب‌شناسی و تحلیل نماهای معماری گامی مهم و مؤثر در رفع این دغدغه محسوب می‌گردد. منظور از مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه مواردی مانند: وزن، ریتم، وحدت، تنوع، تباین فضایی، وجود سلسله‌مراتب فضایی، نظم، پیچیدگی و کیفیات هنری نظیر ترکیب و ریتم می‌باشد (عباسی، ۱۳۹۶). تجربیات و تلاش‌های مختلفی در زمینه برقراری گفت‌وگو بین معماری دیروز و امروز ایران انجام شده است و این تأکیدات و نظرات در قالب مقالات و کتاب‌هایی منعکس شده‌اند.

پاکدامن (۱۳۷۱) در کتاب تهران، زبان‌ها و شیوه‌های مختلف معماری معاصر ایران را از نقطه نظر تاریخی دسته‌بندی کرده است. قبادیان (۱۳۸۲) به بررسی عناصر دوره قاجار و چگونگی مقابله و مواجهه سنت و تجددگرایی در معماری از دوره قاجار پرداخته است. کیانی نیز (۱۳۸۳) غلبه روحیه مدرن معماری بر سنت‌های معماری را در دوره پهلوی نشان داده است. جوکندان و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش با عنوان ارزیابی کیفیت نماهای شهری با تأکید بر ابعاد زیبایی‌شناسی (نمونه موردی محله تاریخی ساغریسازان) تلاش کرده‌اند تحلیلی کاربردی در جهت تبیین و شناسایی شاخصه‌های مؤثر بر زیبایی‌شناسی شهری، بررسی و تبیین ترجیحات مردم و متخصصین از نمای خیابان ساغریسازان با ویژگی قرار گرفته در محله‌ای تاریخی ارائه دهند. در این میان پس از شناخت عوامل و شاخصه‌های مهم مؤثر بر زیبایی‌شناسی در منظر خیابان‌های شهری، جداره‌ها و نمای خیابان ساغریسازان از لحاظ ابعاد زیبایی‌شناسی مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت در پی شناخت ضوابط لازمه برای طراحی نمای ساختمان‌ها محله‌های تاریخی (همچون ساغریسازان) است. راستیان و همکاران (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان بررسی و سنجش کیفیت زیبایی‌شناسی نما در منظر شهری نمونه موردی خیابان کریمخان زند شیراز (حداصل خیابان توحید تا خیام) ارائه کردند. ابتدا در آن مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی نمای شهری بیان شده است و سپس به کمک این بخش به بررسی میزان رعایت این اصول و مؤلفه‌ها در بدنه خیابان زند شیراز و بیان ایرادات آن پرداخته شده است. آیشا جنت^۱ (۲۰۱۶)، در پژوهشی در سال ۲۰۱۶ با عنوان «ادراک زیبایی‌شناسی و تأثیر فرم‌های معماری بر الگوی ساختمان کتابخانه‌ها»^۴ پرداخته‌اند. نتایج

^۱ Aysha jennath, nidhush

نشان می‌دهد که مؤلفه‌های مشخصی منجر به ادراک زیبایی ساختمان‌های اداری می‌شوند و ارتباط معناداری بین ادراک مخاطب و این عناصر وجود دارد (Jennath, & Nidhish, ۲۰۱۶).

باتوجه به نکات مطرح شده و فقدان مبانی و مطالعات انجام شده در زمینه ارتباط بین مفاهیم مورد بررسی، این پژوهش، ابتدا به بررسی و شناخت مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی نما از دیدگاه افراد می‌پردازد: اینکه مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی نمای بناهای شاخص اداری بر مبنای شاخص‌هایی چون قدمت، مصالح، سبک ساختمانی در چه گروه‌هایی قرار دارند، مؤلفه‌های مختلف نما به روش طبقه‌بندی کیفیت از دیدگاه افراد رتبه‌بندی شده و سبک‌های زیبایی‌شناسی نمای بناهای اداری سنجیده می‌گردد و در ادامه بررسی می‌شود که هریک به چه میزان بر ادراک مخاطب تأثیرگذارند.

نتیجه‌گیری

رویه واحد در تحلیل نماها، معیارهای احصاء شده در سه محور فرهنگی، اقتصادی، فناوری است که برای تمامی ۱۹ نمونه منتخب به‌کارگرفته شد. در بخش دوم به توصیف و تحلیل یافته‌ها اختصاص یافت که در آن متغیرهای جمعیت‌شناختی یا دموگرافیک مورد بررسی قرارگرفت و مشخص گردید که ۶۰ درصد پاسخ‌دهندگان زن – بیشتر پاسخ‌دهندگان در گروه سنی ۲۶ تا ۳۵ سال، دارای تحصیلات کارشناسی با وضعیت اقتصادی پایین می‌باشند. در تجزیه و تحلیل آمار توصیفی متغیرهای اصلی و ابعاد آن، مشخص شد که بیشترین میزان پاسخگویی به بُعد فرهنگی متغیر زیبایی‌شناسی در حد موافق می‌باشد و در بعد اقتصادی نیز بیشترین میزان پاسخگویی کاملاً موافق بوده است. بیشترین میزان پاسخگویی به بُعد فناوری نیز با درصد فراوانی ۳۴.۶٪ گزینه کاملاً مخالف برگزیده شده است.

تعاریف زیبایی‌شناسی، بر مبنای تحلیل و بررسی رابطه متقابل انسان و محیط استوار است، در نتیجه شناخت مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی نما در جهت آسیب‌شناسی و تحلیل نماهای معماری ایران گامی مؤثر در ارتقا ادراک مخاطب می‌باشد. با انجام مطالعات بر ساختمان‌های موجود می‌توان به ارائه راهکارهای مناسبی برای ساماندهی نمای بناهای شاخص اداری رسید. چگونگی نگرش ما به زیبایی به صورت مستقیم در آفرینش اثر هنری و معماری تأثیرگذار است. تحقیق حاضر با هدف تبیین مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی نما در بناهای شاخص اداری شهر تهران در سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۴۰ انجام شد.

برای رتبه‌بندی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی در نمای ساختمان‌های شاخص اداری در ۵۰ سال اخیر از آزمون ناپارامتریک فریدمن استفاده شده است که براساس نتایج گویه «تقارن» با میانگین رتبه ۵.۲۸ بالاترین رتبه را به خود اختصاص داده است و تغییر در فرم با میانگین رتبه ۵.۰۵ در رتبه دوم قرار دارد که قوی‌ترین میانگین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین «تنوع» نیز در رتبه آخر با میانگین رتبه ۱.۲۸ ضعیف‌ترین میانگین رتبه را به خود اختصاص داده است. باتوجه به اینکه سطح معناداری مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی در نمای ساختمان‌های شاخص اداری در ۵۰ سال اخیر برابر با صفر است، می‌توان بیان نمود که این امر نشانگر آن است که توافق معناداری بین نگرش‌های ذهنی پاسخ‌گویان وجود دارد.

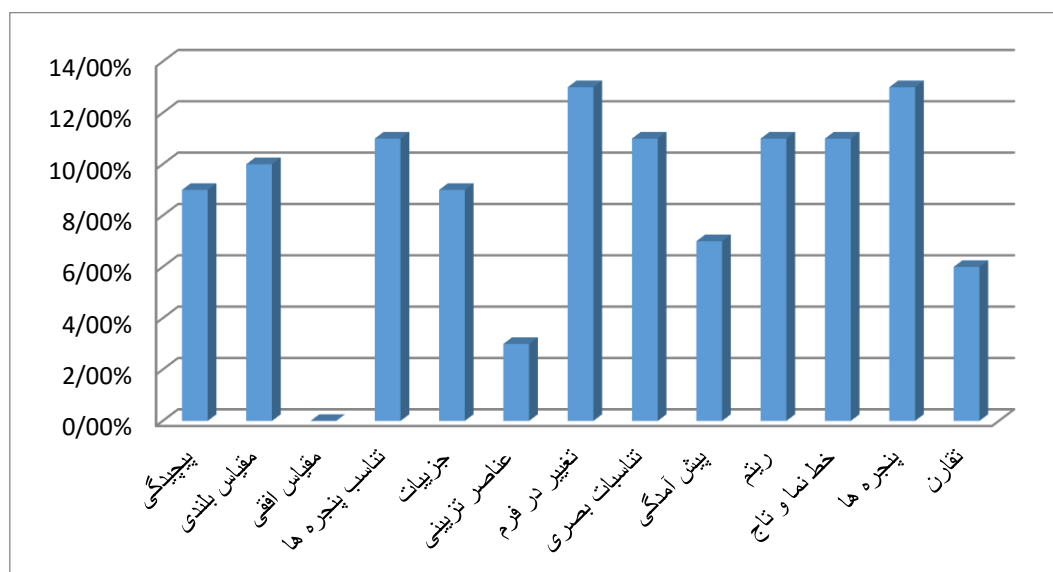
جدول ۹: خروجی آزمون فریدمن برای مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی در نمای ساختمان‌ها

ردیف	شاخص‌ها	میانگین	انحراف معیار	میانگین رتبه	رتبه
۱	تقارن	۳.۷۴	۱.۱۳۸	۵.۲۸	۱
۲	تغییر در فرم	۳.۶۳	۱.۰۷۱	۵.۰۵	۲
۳	پیچیدگی	۳.۲۹	.۹۹۰	۴.۴۲	۳
۴	ترکیب	۳.۲۶	۱.۰۰۳	۴.۳۸	۴
۵	اسرارآمیزی	۲.۹۳	.۹۵۹	۳.۸۲	۵
۶	انسجام	۲.۶۸	۱.۰۷۶	۳.۲۲	۶
۷	تنوع	۱.۶۸	۱.۰۳۳	۱.۸۲	۷
	تعداد مشاهدات	۱۰۰			
	کای اسکوئر	۳۶۴.۰۹۵			
	درجه آزادی	۶			
	سطح معنی‌داری	.۰۰۰			

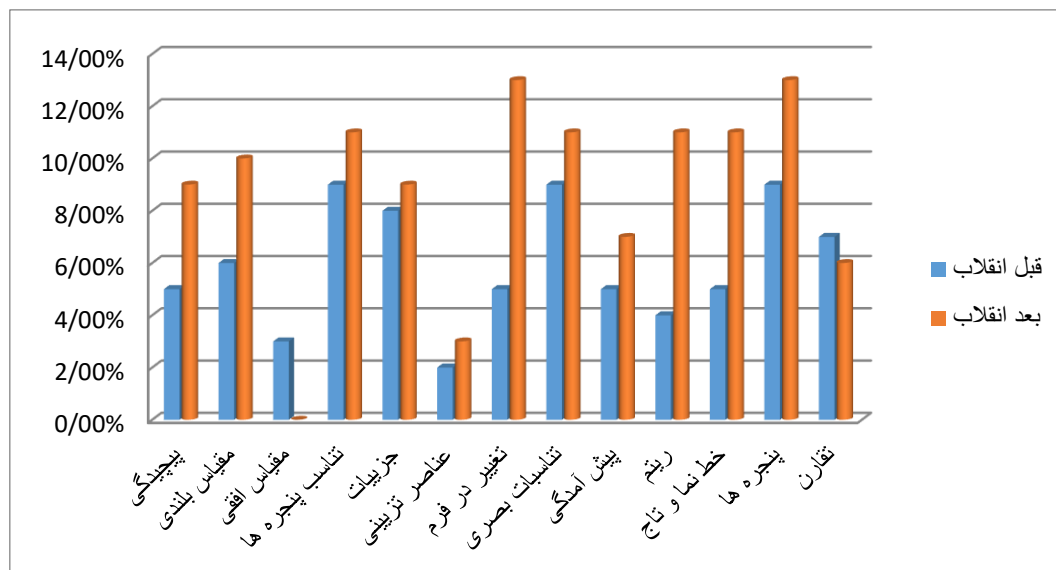
برای رتبه‌بندی متغیرهای تغییرات در مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی در نماهای بناهای اداری شاخص در شهر تهران در سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۰ از آزمون ناپارامتریک فریدمن استفاده شده است که براساس نتایج گویه «هویت و خوانایی» با میانگین رتبه ۵.۰۳ بالاترین رتبه را به خود اختصاص داده است و «فرم و شیوه طراحی» با میانگین رتبه ۴.۰۴ در رتبه دوم قرار دارد. همچنین «بعد فناوری» نیز با میانگین رتبه ۳.۸۶ در رتبه سوم و «بعد اقتصادی» نیز با میانگین رتبه ۲.۸۶ در رتبه چهارم قرار دارد. باتوجه‌به اینکه سطح معناداری متغیر تغییرات در مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی در نماهای بناهای اداری شاخص در شهر تهران در سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۰ برابر با صفر است، این امر نشانگر آن است که توافق معناداری بین نگرش‌های ذهنی پاسخ‌گویان وجود دارد. درواقع، تغییرات در مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی در نماهای بناهای اداری شاخص در شهر تهران در سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۰ از الگوی خاصی تبعیت می‌کند که مهم‌ترین آن هویت و خوانایی و فرم و شیوه طراحی می‌باشد.

جدول ۱۰: خروجی آزمون فریدمن برای تغییرات در مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی در نماهای بناهای اداری					
ردیف	شاخص‌ها	میانگین	انحراف معیار	میانگین رتبه	رتبه
۱	هویت و خوانایی	۳.۳۷	۱.۲۷۳	۵.۰۳	۱
۲	فرم و شیوه طراحی	۲.۵۳	۱.۱۸۴	۴.۰۴	۲
۳	بعد فناوری	۲.۴۶	۱.۲۹۴	۳.۸۶	۳
۴	بعد اقتصادی	۲.۴۶	۱.۲۹۴	۲.۸۶	۴
	تعداد مشاهدات	۱۰۰			
	کای اسکوتر	۳۰۲.۴۴۷			
	درجه آزادی	۵			
	سطح معنی‌داری	.۰۰۰			

باتوجه به نتایج جداول ۹ و ۱۰ و نمودارهای ۷ و ۸ به دست آمده که مؤلفه‌های بُعد فرم و شیوه طراحی محور فرهنگی را در قبل و بعد انقلاب می‌سنجد، نشان می‌دهد که نوع زیبایی‌شناسی در قبل و بعد انقلاب دارای تفاوت‌های قابل ذکری است. همان‌گونه که در نمودار مقایسه‌ای مشخص شد، تمام مؤلفه‌ها در محور فرهنگی بُعد فرم و شیوه طراحی، در بعد انقلاب، رشد بیشتری یافت و تغییرات زیادی را به لحاظ زیبایی‌شناختی ابنیه‌ها، شاهدیم.

نمودار ۷: توزیع درصد فراوانی پاسخ‌دهندگان برحسب بُعد فرم و شیوه طراحی محور فرهنگی در بعد از انقلاب

نمودار ۸: توزیع مقایسه‌ای درصد فراوانی پاسخ‌دهندگان برحسب بُعد فرم و شیوه طراحی محور متغیر فرهنگی در قبل و بعد از انقلاب

به‌عنوان نمونه در مؤلفه خط نما و تاج شاهدیم که قبل انقلاب تا بعد انقلاب، این مؤلفه از منظر زیبایی‌شناختی در بناهای ساخته شده در بعد انقلاب، ضریب نفوذ و تأثیر بیشتری داشته است و مورد توجه بیشتری قرار داشته است.

منابع و مآخذ:

- آصفی، مازیار؛ ایمانی، الناز. (۱۳۹۱). «چالش‌های فناوری‌های نوین در معماری و تعامل آن با ارزش‌های معماری اسلامی ایران». فصلنامه هنر معماری و شهرسازی نظر، ۹ (۲۱)، ۳۴-۲۱.
- ابراهیمی، سمیه؛ اسلامی، سید غلامرضا. (۱۳۸۸). «معماری و شهرسازی ایران در دوران گذار». نشریه هویت شهر، شماره ۶، ۱.
- اعتصام، ایرج؛ فرمهینی فراهانی، رضا و اقبالی، سیدرحمان. (۱۳۹۱). «سیر تحولات فرمی در طراحی معماری بناهای فرهنگی در معماری معاصر ایران (سه دهه پس از انقلاب اسلامی)». هویت شهر، ۷ (۱۴)، ۳۶-۲۵.
- امین‌زاده، بهناز. (۱۳۸۹). «ارزیابی زیبایی و هویت مکان». هویت شهر، دوره ۴، شماره ۷، صص ۱۴-۳.
- ایمانی، نادیه؛ ظفرمندی، سویل. (۱۳۹۶). «مبادی سلیقه در معماری». باغ نظر، دوره ۱۴، شماره ۵۳، ۲۲.
- بسته نگار، مرنوش. (۱۳۹۳). «رنگ منظر ایرانی». مجله منظر، ۳ (۲۹)، ۶۸-۵۸.
- بانی مسعود، امیر. (۱۳۹۱). معماری معاصر ایران. تهران: چاپ ۵، انتشارات هنر معماری قرن.
- بحرینی، سید حسین. (۱۳۹۰). فرایند طراحی شهری. چاپ ۷، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بیات، مهدی؛ جز پیری، علیرضا. (۱۳۸۸). «بررسی سیر تحول نما و کالبد در دوره پهلوی اول در شهر تهران». دومین همایش بین‌المللی و چهارمین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار.
- پارسا، محمدعلی. (۱۳۹۰). «خاستگاه‌های معماری پنجره جستاری در مفهوم پنجره در زبان فارسی و فرهنگ ایرانی». مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۴.
- پاکزاد، جهانشاد؛ ساکی، الهه. (۱۳۹۳). «تجربه زیباشناختی محیط». نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی. دوره ۱۹، شماره ۳، ۱۴-۵.
- پاکزاد، جهانشاه. (۱۳۸۲). «پدیدارشناسی نمای ساختمان‌های مسکونی و سیر تکوینی توقعات از آن». هنرهای زیبا، شماره ۱۳، ۶۲-۵۱.
- پاکباز، رویین. (۱۳۹۰). دایره‌المعارف هنر، (نقاشی، پیکره‌سازی و هنر گرافیک). تهران: نشر فرهنگ معاصر.
- پرویزی، الهام؛ مهدوی‌نژاد، محمدجواد و بمانیان، محمدرضا. (۱۳۹۱). «بررسی نحوه کیفیت ورود فناوری در تاریخ معماری مدرن». معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۴ (۱۵)، ۱۴-۲.

پورجعفر، محمدرضا؛ علوی بالمعنی، مریم. (۱۳۹۱). «استخراج معیارهای هماهنگی و ناهماهنگی نماهای ساختمان با دستگاه بینایی انسان با توجه به اصول بوم‌شناسی بصری». نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره ۴، ۱۸-۵.

تولستوی، لئون. (۱۳۶۴). هنر چیست. تهران: امیرکبیر.

ثبات ثانی، ناصر. (۱۳۹۱). «مقدمه‌ای بر برخی عوامل تأثیرگذار بر معماری معاصر ایران در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ه.ش». معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۱.

جلیلی، تورج؛ اکبری، سروش. (۱۳۹۵). «بررسی تحولات پلان‌های مسکونی از دوره قاجار تا پهلوی دوم». اولین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری.

حبیب، فرح. (۱۳۸۵). «طراحی منظر شهر در گذر تاریخ». فصلنامه شهرسازی و معماری آبادی، شماره ۵۳، شماره ۱۸، ۴۹-۵۳.

حسن‌پور، ناصر؛ سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۹۵). «عوامل پس‌زمینه تحولات معماری معاصر ایران در دوران پهلوی دوم و مقایسه تطبیقی آن با ترکیه». مجله علمی - پژوهشی پژوهش‌های هنر، معماری و شهرسازی، ۱۳ (۴۴)، ۵۲-۳۹.

تنهایی، ابوالحسن؛ راودراد، اعظم و مریدی، محمدرضا. (۱۳۸۹). «تحلیل گفتمان هنر خاورمیانه بررسی شکل‌گیری قواعد هنری در جامعه نقاشی معاصر ایران». جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، دوره ۲، شماره ۲، ۱.

حسینی، اکرم. (۱۳۸۸). «تبیین و تدوین گرایش‌های معماری معاصر ایران پس از انقلاب اسلامی». هویت شهر، ۸ (۵)، ۱۷-۲۶.

حکیمی، حسین؛ حسینی، غزاله. (۱۳۹۶). «زیبایی‌شناسی در معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی». کنفرانس پژوهش‌های معماری و شهرسازی اسلامی و تاریخی ایران.

سمیعی، احمد. (۱۳۸۷). «سبک مقاله». نامه فرهنگستان (گیلانی) میکل دوفرن.

Bodin Danielsson, C. (۲۰۱۵). Aesthetics Versus Function in Office Architecture: Employees' Perception of the Workplace. Nordic Journal of Architectural Research, ۲۷(۲), ۱۱-۴۰.

Gibberd, F., (۱۹۵۵), Town Design", London: Architectural Press.

Gjerde, M. (۲۰۱۰). Visual Aesthetic Perception and Judgement Of Urban Streetscapes. In Paper for Building a Better World: CIB World Congress.

Hekkert, P. (۲۰۰۶). Design aesthetics: principles of pleasure in design. Psychology science, ۴۸(۲), ۱۵۷.

Hull, R. B., & Stewart, W. P. (۱۹۹۲). Validity of photo-based scenic beauty judgments. Journal of Environmental Psychology, ۱۲(۲), ۱۰۱-۱۱۴.

Jennath, K. A., & Nidhish, P. J. (۲۰۱۶). Aesthetic judgement and visual impact of architectural forms: a study of library buildings. *Procedia Technology*, ۲۴, ۱۸۰۸-۱۸۱۸.

Kleerekoper, L., van den Dobbelsteen, A., van den Ham, E., Hordijk, T., & Martin, C. (۲۰۱۵). Creating drafts in urban settings through coloured façades: Exploring a new climate adaptation measure based on thermal stratification. *Urban Climate*, ۱۴, ۲۹۰-۳۰۰.

Meier, R. The Aesthetics symptoms of architectural form: the case of Barcelona Museum of Contemporary Art.

Mokhtari Taleghani, E. (۲۰۱۱). The heritage of modern architecture of Iran.

nORBERG-SCHUIZ, C. (۱۹۸۱). Genius Loci. Paysage, Ambiance. *Architecture*.

O'connor, Z. (۲۰۰۶). Bridging the gap: Facade colour, aesthetic response and planning policy. *Journal of Urban Design*, ۱۱(۳), ۳۳۵-۳۴۵.